

GRAMSCI VE AMERİKANİZM-FORDİZM: SINIF, TEKNOLOJİ VE HEGEMONYA

Not. Taslak metindir. Lütfen izin almadan kullanmayınız ya da çoğaltmayınız.

Ankara - 2012

GRAMSCI VE AMERİKANİZM-FORDİZM: SINIF, TEKNOLOJİ VE HEGEMONYA

Tarihsel maddecilik içinde, teknoloji ve üretici güçlerin gelişimi sorunsalına yönelik olarak, yöntembilimsel öncülleri bakımından birbirinden bütünüyle farklı eğilimler ayrıştırılabilir. Kuramsal önermelerindeki epistemolojik konumlanışlarını dikkate aldığımızda, kabaca iki ana eğilimi saptayabiliriz. Birinci eğilim, Marksizmin bilimselliğine yaptığı vurgulamayı öne çıkardığı ölçüde, toplumsal formasyonların gelişim dinamiklerini daha çok maddi güçler, yapısal süreçler, ekonomik temel vb. kavramlar üzerinden açıklar. İkinci eğilim ise, yapı ve üstyapının organik bütünlüğünü oluşturan tarihsel blokun biçimlenişinde, öznel etkenlerin de çözümlenmeye içerilmesi gerektiğini vurgular.

Birinci eğilim, tarihsel ilerleme öncelikli olarak üretici güçlerdeki dönüşümlerle anlamlandırılabilir olduğundan dolayı, teknolojik gelişmelere ağırlıklı önem atfeder. Bu bakış

açısı, yapısal düzeydeki nesnel ilişkiler üzerinde olduğu kadar, üstyapının bütün kertelerini (devlet, hukuk, ideoloji, vb.) de belirleyen süreçleri ayırt edici bir konuma yerleştirir. Böyle bir belirlenim ilişkisi içerisinde, ekonomik temeldeki teknolojik ve sınai gelişmelerin, politika kertesindeki örgütlenme biçimlerini (devlet, sivil toplum, siyasal partiler, vb.) koşullandırdığı varsayılır. İkinci eğilim, öznel ve voluntarist öğelere yönelik özel ilgisi dolayısıyla, toplumsal bütünlüğün somutluk kazanması bağlamında, insani boyuta maddi etkenler karşısında üstünlük tanınması önerisinde bulunur. Bu yaklaşımın siyaset alanında kolektif voluntarizme ve kitlesel öz-etkinliğe dayalı bir dünya görüşü üretmesi, temel kuramsal öncülleriyle uyum içindedir.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında tarihsel maddeciliğin kuramsal oluşumunu derinden etkileyen bu bölünme, öznel etkenler ile maddi güçler arasında kurulan dikotomik ilişki çerçevesinde, teknolojik determinizmin sorgulanmasını da gerektirmiştir. Antonio Gramsci, praksis felsefesinin yöntemsel öncüllerini tartıştığı *Hapishane Defterleri*'nde, kendi sorunsalını mekanik determinizmin uzağında oluşturmaya çalışır. Bu iki eğilimden birincisini temsil eden N. Buharin'in maddi güçler, teknoloji ve bilime dayalı pozitivist Marksizmini eleştirirken, insan-teknoloji ilişkisini tarihsel blokun organik bütünlüğünü gözeterek yorumlar.

Bu bağlamda, "Amerikanizm ve Fordizm" konusuna ayırdığı defterindeki kuramsal analiz, üretim sürecindeki teknolojik gelişmeler ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkilerin yeni tarzda anlamlandırılmasını hedefler. Yirminci yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde, Ford fabrikalarında yaygın olarak kullanılmaya başlayan teknolojik yeniliklerin sınıf ilişkilerinde yarattığı etkiler Gramsci'nin ilgisini çekmiştir. Fordizm, teknoloji alanıyla ilişkili olarak, montaj hattının simgelediği kitlesel üretim mantığından ibaret değildir. Makinalarla emekçilerin yeni tipteki bir işbölümü konsepti uyarınca yeniden eklenmesi, tarihsel blokun bütün kertelerinde yankılanan köktenci bir dönüşüme işaret

ediyordu. Bir yandan kapitalizme özgü koşullar altında planlı ekonominin gerekleri doğrultusunda yapısal değişiklikler gündeme gelirken, öbür yandan da toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmesini amaçlayan ideolojik-politik girişimler söz konusuydu. Gramsci, Fordizmin öngördüğü etik-politik projenin aynı zamanda yeni tip insanın yaratılmasını da amaçladığını bu nedenle özellikle belirtir.

Dolayısıyla, Fordist paradigma, kitlesel üretime ilişkin bilimsel yönetim anlayışlarını ifade eden Taylorizmle sınırlandırılmaz. Hedeflediği teknolojik rasyonalizasyona uygun olarak, Taylorizmin işçiyi üretim faktörüne indirgemesinin yapısal düzeyde yarattığı sonuçlar kuşkusuz önemlidir. Ne var ki, üretim sürecindeki teknolojik gelişmelerin üstyapısal düzeydeki yansımalarının da analize katılması zorunludur. Gramsci'nin kullandığı biçimiyle, Amerikanizm kavramı ekonomik liberalizm, teknolojik rasyonalizm ve burjuva hegemonyası arasındaki özgül eklemlenme biçimlerini anlatır. İlk bakışta burjuva toplumundaki yabancılaşma, meta fetişizmi ve şeyleşme süreçlerine yer vermediği görülebilirse de, Gramsci'nin kuramsal modelinin sınıf egemenliğinin yeniden üretim koşullarına odaklandığı da açıktır. Bu yazı, Gramsci'nin *Hapishane Defterleri*'nde ortaya attığı Amerikanizm-Fordizm sorunsalı bağlamında sınıf, teknoloji ve hegemonya kategorileri arasında kurulabilecek kuramsal bağıntıları incelemeyi amaçlıyor.

FORDİZMİN GÖRÜNÜMLERİ

Gramsci, bir defterini “Amerikanizm ve Fordizm” başlığına ayırır. Sanayinin yeniden yapılandırılmasıyla ilişki olarak önemli bir tartışmanın notlarını aldığı bu defterinde, Gramsci'nin özellikle analiz ettiği inceleme konusu, yirminci yüzyılın ilk yıllarında Ford Motor Şirketi'nin fabrikalarında uygulanan üretim teknikleri ve bunların toplumsal-siyasal

süreçlerdeki etkileridir. Fordizm, adından da anlaşılacağı üzere, Henry Ford'un kendi fabrikalarında geliştirdiği kitlesel üretime dayalı bir tekno-ekonomik paradigmayla ve üretimin örgütlenmesi alanında gerçekleştirilen dönüşümlerle (özellikle, aşağıda incelenecek olan Taylorizmle birlikte) yakından bağlantılıdır. Montaj hattı uygulamasına yönelik ilk tasarım, Betlehem Çelik işletmesinde Frederick W. Taylor (1856-1915) tarafından uygulamaya sokulmuştur; bu tasarım, işçilerin mühendislerin belirlediği işbölümüne göre üretim sürecinin değişik aşamalarında konumlandırılmalarına dayanır. Buna göre, her işçi belirli bir makina başında, son derece net olarak saptanmış olan belirli bir işi yerine getirmek üzere konumlandırılır.

Fordizm kavramı, üretim sürecinin yeniden yapılandırılmasının da ötesine geçen, insan emeği ve toplumsal yaşam üzerindeki teknolojik ve bürokratik denetim formlarını nitelemek amacıyla kullanılır. Ford'un ortaya attığı "yeni sanayileşme modeli", makina teknolojisinin bürokratik denetim süreçleriyle eklemelenmesine dayanır. Kimi yazarlar tarafından "teknik bir devrim" olarak nitelenen bu tekno-ekonomik paradigma, birkaç temel bileşen üzerinden oluşturulmuştur: Üretim süreci içerisinde görevlerin ayrıştırılması, teknolojik araçların özgül işlevselleştirilmesi, ayrı makinaların bir sistem içinde yeniden yapılandırılması, zanaat üretiminin büyük ölçekli sanayi üretimine dönüştürülmesi, vb. (Clarke, 1990: 1). Bu açıdan bakıldığında, Ford'un yeni modeli kendi başına montaj hattı düşüncesinin üretim sürecine uygulanması olarak görülse de, paradigma değişikliğinin son derece geniş kapsamlı sonuçları olacaktır. Fordizm, üretimin örgütlenmesi alanında gerçekleştirilen radikal dönüşüme bağlı olarak, görece düşük fiyatlı standart ürünlerin kitlesel üretim ve tüketimine dayalı yeni bir tarihsel blok yapılanması bağlamında anlaşılabilir. Teknolojik-yönetimsel becerilerle donatılmış mühendis ve yöneticilerin denetimi altında yapılan geniş ölçekli üretime, geniş ölçekli piyasa ekonomisi eşlik eder. Fordist kitlesel üretim, enerji kaynakları alanında ucuz petrol ve elektriğin kullanılmasını, ölçek ekonomilerinde büyük şirketlerin etkinlik kazanmasını

gerektirir. Üretim Fordist doğrultuda yeniden yapılandırılması, eski teknolojilerin yanı sıra yeni teknolojilerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

Gramsci, Fordizmi daha 1919-20 yıllarındaki *L'Ordine Nuovo* döneminden başlayarak incelemeye başlamıştır. *Hapishane Defterleri*'ndeki dikkat çekici Amerikanizm-Fordizm analizi, bu dönemdeki gözlemlerine dayanır. Gramsci, kurucuları arasında olduğu *L'Ordine Nuovo* topluluğunun, işçilerin benimseyebileceği türden kendine özgü bir Amerikanizm geliştirdiğini ifade eder (Buci-Glucksmann, 1980: 76). İtalyan işçi hareketi içerisinde Taylorizme yönelik ilgi, özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrasında ve Sovyetler Birliği'nde beş yıllık ekonomi planlarının uygulanmaya konmasıyla birlikte ivme kazanmıştır. Üretici güçlerin gelişmesinin işçi iktidarı altında daha da ileri boyutlara ulaşacağına ilişkin sosyalist iyimserlik, emek sürecinin yapılandırılmasında teknolojik ilerlemelerden de yararlanan yeni bir yönetim anlayışının ortaya çıkabileceği varsayımı üzerinde yükselmektedir.

Bu bağlamda, özellikle 1929 Bunalımı sonrasında kapitalizmin gelişim dinamiklerini ve devletin sosyo-ekonomik süreçlerdeki işlevlerini incelemeye başlayan Gramsci, Amerikanizm-Fordizm'in verili tarihsel koşullarda bir geçiş aşaması olup olmadığı sorusuna odaklanır: "Amerikanizm, güncel tarihsel krizin bir ara aşaması olabilir mi? Plütokratik güçlerin birikmesi, Amerikan sanayi modeli temelinde, Avrupa sanayiciliğinin yeni bir aşamasının önünü açabilir mi?" (Gramsci, 2011: 205). Kuramsal düzeydeki temel amacı, kapitalizmin dünya çapındaki tarihsel dönüşümünün belirleyici özelliklerini "yeni sanayicilik", Taylorizm ile Fordizm'in özgül eklemelenmesi olarak Amerikanizm ve pasif devrim biçimindeki "yeni reformizm" kavramları üzerinden açıklamaya çalışmaktır. Özellikle Batı toplumsal formasyonlarında, tarihsel blokun bütün yönlerini etkisi altına alan, örgütlü ve ekonomik planlamaya dayalı devlet kapitalizminin ulaştığı yeni evre bu analizin inceleme nesnesini oluşturur (Buci-Glucksmann, 1980: x; Boggs, 1984: 186).

Gramsci, tarihsel dönemin özgüllüklerini araştırırken, kapitalizmin kriziyle bağlantılı olarak, ekonomi ve politika düzeylerinin karmaşık eklemlenmesini dikkate alan bir yaklaşımın geliştirilmesine ağırlık verir. Bu doğrultuda, gündemdeki tarihsel krizin, daha önceki ekonomik indirgemeci yorumlardan farklı olarak, kapitalizmin çöküşüyle sonuçlanmak zorunda olmayan eşitsiz gelişim dinamiklerini içerdiğini, dolayısıyla tek nedenli açıklama modellerinin işlevsiz olacağını vurgular. 1929 Bunalımı'nın kapitalizmin daha önceki tarihsel dönemindeki çelişkilerin derinleşmesiyle, örneğin Birinci Dünya Savaşı dönemindeki emperyalist krizin yansıttığı çatışma süreçlerinin ağırlık kazanmasıyla anlaşılması gerektiğini ileri sürer. Kuşkusuz, krizin güncel görünümleri ayrıntılı olarak analiz edildiğinde, derinlerde yatan sorunun yapısal olduğunu, krizin belirleyici nedenlerinin ekonomik kerte ve üretim düzeyinde bulunduğunu varsayar. Bu noktada, sabit sermayenin yoğun olduğu daha gelişkin sanayi sektörleri ile öbür sektörlerdeki büyüme eğilimleri arasındaki eşitsiz gelişimin önemli bir etken olduğunu; uluslararası düzlemde, merkez devletler ile bağımlı devletler arasındaki eşitsizliklerin derinleşmesinin dikkate alınması gerektiğini özellikle ifade eder (Buci-Glucksmann, 1980: 322).

Gramsci'nin açıklama modeline baktığımızda, 1929 Bunalımı sonrasında ortaya çıkan iki temel eğilim ya da etmen üzerinde durulduğunu saptayabiliriz: kapitalizmin dünya ölçeğinde yeniden yapılan(dırıl)ması ve devletin ekonomiye müdahalesi. Gramsci, bu iki eğilim üzerinden, kapitalist toplumsal formasyonların üstyapısal düzeydeki görünülerinin hegemonik aygıtlar aracılığıyla yeniden düzenlenmesine ilişkin organik süreçlere göndermede bulunur. Bu gelişmelerin, yalnızca uluslararası alanda değil, yerel düzeyde İtalyan toplumsal formasyondaki yansımalarını da analizine katarak, faşizm ile Fordizm arasındaki nedensellik ilişkisini inceler. Faşizmin dünya ekonomik bunalımı sonrasında sergilemeye başladığı ideolojik dönüşüm çerçevesinde, üretim sürecinin rasyonalizasyonunu öngören korporatist eğilimin ideoloji alanındaki görünülerine işaret eder. Bu tartışma başlığı, Gramsci'nin

faşizm analizi ve devlet kuramı üzerinde de derin etkiler yaratacaktır (Buci-Glucksmann, 1980: 77-78).

Gramsci, dünya ekonomik bunalıma ilişkin verilerin değerlendirilmesi bağlamında, Fordizmi geçmişte uygulanan ekonomik bireycilikten planlı ekonomiye geçiş sürecinin bir uygulaması olarak yorumlamaya yönelir. Buna göre, Fordizm, tekelci aşamada kapitalizmin geriye dönüşsüz bir biçimde yeniden yapılanmasıdır (Gramsci, 1971: 279). Üretim aygıtındaki teknolojik dönüşüm, bu nedenle, sadece ekonomi düzeyiyle sınırlı kalmaz; karmaşık ve çelişkili üstyapılar bütünlüğünün her alanında (ideoloji, politika ve hukuk) ciddi yansımalar yaratır. Gramsci, *Defterler*'de, kapitalist Fordizmin işçi sınıfının konseylere dayalı yeni devlet biçiminde geliştireceği üretim anlayışı karşısında alternatif bir model olarak gündeme geldiğini düşünür. Bu bağlamda, *laissez-faire* kapitalizminden tekelci kapitalizme dönüşüm süreci açısından yorumlanması gereken Amerikanizm-Fordizm, Marx'ın da işaret ettiği kâr oranlarının düşme eğilimine ve kriz dinamiklerine karşı, verili toplumsal formasyon içinden bulunan bir çözüm yolu olarak kavranabilir (Gramsci, 1995: 431). Teknolojik olanaklardan yararlanılarak geliştirilen Taylorist düzenlemeler, işçilerin üretim süreciyle ve öbür işçilerle kurduğu ilişkinin genel yapısındaki köktenci değişiklikler üzerinden tasarlanır. Burada dikkate alınması gereken temel nokta, yeni sömürü biçimlerinin geliştirilmesi ve emek üretkenliğinin artırılmasını sağlayacak yeni yöntemlerin uygulamaya sokulmasıdır.

Gramsci'ye göre, Amerikanizm-Fordizm 1930'lu yıllardan itibaren, sermayenin karşı saldırısı bağlamında "pasif devrim" (devrimsiz devrim) biçiminde gündeme gelmiştir. Pasif devrimin amacı, devletin kitlelerle ilişkisini yeni bir üretim anlayışı doğrultusunda düzenlemek üzere, tarihsel blokun ekonomik temeli ile üstyapısal düzeydeki siyasal kerte arasındaki organik eklemlenmeyi sağlamaktır. Bu perspektiften bakıldığında, pasif devrim, çalışmanın kapitalist re-organizasyonu gerçekleştirmeye yöneldiği ölçüde, sermayenin ekonomik temeldeki yapısal saldırısının asıl açığa çıktığı toplumsal uzam olan fabrikada

gözlemlenebilir (Buci-Glucksmann, 1979: 223, 226). Başka bir deyişle, tıpkı hegemonya gibi, pasif devrimin kökenleri de fabrikada bulunur.

TAYLORİZM VE RASYONALİZASYON

Gramsci'nin Amerikanizm-Fordizm çözümlemesinin önemli bir başlığını, kitlesel üretime yönelik bilimsel yönetim anlayışlarını niteleyen Taylorizm tartışması oluşturur. Taylor'ın "bilimsel yönetim" (*scientific management*) kavramı etrafında geliştirdiği yöntemler, tek bir kavramla açıklamak gerekirse, üretimin rasyonalizasyonunu hedefler. Üretim ve çalışmanın rasyonalizasyonu, özellikle, rutinleştirilmiş görevleri yerine getiren emekçilerin, "kolektif insan" ya da "kolektif işçi" kategorisini oluşturmak üzere, emek sürecine dayatılan çalışma disiplinine edilgin bir şekilde uymasına dayanır. Gramsci, tekelci aşamada ortaya çıkan büyük fabrikalarda uygulanmaya başlayan Taylorizasyon ya da rasyonalizasyonun "kolektif insanın" yapısal kerteadaki ekonomik dayanağını oluşturduğuna işaret eder (1971: 242, dn. 42). Amerika'da ekonomik ilişkilerin doğasını derinden etkileyen bu sürecin, insanlık tarihindeki "yeni bir işçi ve insan tipi" yaratmaya yönelik en önemli kolektif girişimlerden biri olduğunu belirtir (1971: 302).

Gramsci'ye göre, işçinin ya da proleterin niteleyici özelliği kol emeği ya da araçsal çalışma değildir; işçinin verili üretim teknolojisi ve koşulları içerisinde, dolayısıyla egemen toplumsal ilişkiler örüntüsünün nesnel belirlenimi altında gerçekleştirdiği emek etkinliği işçinin organik konumunu dışavurur. En önemsiz ya da mekanik çalışma biçiminde bile asgari düzeyde teknik beceri ve entelektüel yetenek bulunduğu içindir ki, "salt fiziksel emek" diye bir çalışma kategorisinden söz edilemez. Bu nedenle, Taylor'ın *The Principles of Scientific*

Management (1911) başlıklı kitabında yeni tipteki işçiler için kullandığı “eğitilmiş goril” kavramı ancak bir metafor olarak düşünülebilir (Gramsci, 1971: 302, 8).

Üretimin teknik mantığını belirleyen Taylorizmde temel hedef, emeğin üretim bandı boyunca özgül kısımlara ayrıştırılmasını ve her işçinin sadece kendi üzerine düşen görevi mekanik bir tarzda yerine getirmesini ya da yinelemesini sağlamaktır. Emek süreci bu hedef doğrultusunda yeniden örgütlendiğinde, nitelikli emeğin geçmişte olduğu gibi zihinsel ve fiziksel yetenekleri eklemleyerek etkinlikte bulunması mümkün değildir; emekçi, böyle bir üretim anlayışı içerisinde, önceden tanımlanmış görevleri mekanik tarzda yineleyen bir otomata dönüşür. Taylorizm, insan-teknoloji ilişkisini yeniden kurgulayarak, işçilerin doğal yeteneklerinin, sermaye egemenliğinin sürdürülmesi amacıyla denetim altına alınmasına yardımcı olur. Montaj hattı boyunca konumlandırılan işçilerin, teknolojik işbölümü mekanizmaları ve ideolojik aygıtlar aracılığıyla sermayenin gereksinmelerine bağımlı kılınmasının kaçınılmaz sonucu insani yabancılaşmadır. Kapitalist çalışma disiplininin zorunluluklarına uygun olarak, Fordist ya da korporatist biçimler altında uygulamaya sokulacak rasyonalizasyon yöntemleri, emek sürecinden yaratıcı, entelektüel ve insani niteliklerin uzaklaştırılmasına yol açar (Boggs, 1984: 183). Nitekim, bu nedenle, Gramsci, Taylorizmde “çalışmanın ‘insani içeriği’ ile kol emeği arasında bir boşluk” üretildiğini özellikle vurgular (1971: 308).

Taylorist üretim anlayışı, işçiyi rekabetçi koşullar altında verimliliğini sürekli artırmak zorunda olan bir nesnel kategoriye dönüştürür; bir üretim faktörüne indirgenen işçi, artık sadece bir kâr nesnesidir. Sağlığı bile sadece verimlilik açısından düşünülen işçinin, üretim sürecinin öbür aşamalarından, örneğin denetim ve karar-alma aşamalarından uzakta tutulması, işbölümünde yeni bir sınıfsal yabancılaşmaya yol açar. Zira, işçilerle işletme yöneticileri arasında kesin bir ayrışma gerçekleştiren Taylorizmin amacı, çalışmanın yaratıcı ve insani

boyutlarını geliştirmek değil emek üretkenliğini ve kârı kapitalist sınıfın çıkarları doğrultusunda maksimize etmektir (Adamson, 1980: 54; Buci-Glucksmann, 1980: 84).

AMERİKANİZM VE HEGEMONYA

Gramsci'nin Fordizm ve Taylorizm konusundaki kuramsal yaklaşımının önemli bir bileşenini Amerikanizm analizi oluşturur. Amerikanizm, kapitalist toplumsal formasyonlardaki üretim ilişkilerinin tarihsel gelişiminde belli bir uygarlık (*civiltà*), yaşam tarzı ve ideolojik değerler bütünlüğünün ortaya çıktığı, geri dönüşü olmayan özgül bir aşamayı simgeler. Gramsci'nin "mekanik, kaba, acımasız" (1971: 307) bulduğu Amerikanizm, ekonomik temel düzeyinde üretim ilişkilerinin örgütlenmesinden toplumsal yaşamın birçok alanının yeniden yapılandırılmasına kadar uzanan geniş kapsamlı bir dönüşüm anlamına gelir (Boggs, 1984: 180; Buci-Glucksmann, 1980: 82, 209). Gramsci, Amerikan tarzı kapitalist gelişme modelini, 1929 Bunalımı'nın belirlediği tarihsel dönemde, ekonomik nitelikli organik krizin pasif devrim doğrultusundaki evriminin ayırt edici bir örneği olarak analiz eder.

Gramsci'ye göre, üstyapıların karmaşık eklemlenmesiyle sonuçlanan Avrupa tarzı gelişme süreciyle karşılaştırıldığında, ABD'de kapitalist gelişmenin özgüllüğü, üretim ve emeğin rasyonelleşmesini kolaylaştıran yapısal etkenlerin ayrıştırılmasıyla kavranabilir. Yapı-üstyapı diyalektiği açısından bakıldığında, tekelci işletmelerin ortaya çıkmasını sağlayan sosyo-ekonomik düzen ile burjuva hegemonyasının eklemlenmesine dayalı Amerikan modelinde, ekonomik temel üstyapı karşısında daha belirleyici bir konuma yerleşir. Eski tarihsel blokun kalıntısı asalak toplumsal sınıf ya da katmanların yokluğunda, Amerikan deneyimindeki biçimiyle, emek ve üretimin rasyonelleştirilmesi, tahakküm (*domination*) ve hegemonya

olanaklarının birlikte kullanılması sayesinde, görece daha kolay başarılabilmiştir. Burada, egemen sınıfın zorlamayla kurulan üstünlük biçimi anlamındaki tahakküm, işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinin ortadan kaldırılmasını; kendiliğinden rızanın somutluk kazanması anlamındaki hegemonya ise, emekçilerin ikna (yüksek ücretler, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ideolojik-politik etkileme, vb.) yoluyla yeni üretim düzeneğine uymalarının sağlanmasını gerektirir (Gramsci, 1971: 285-86). Bu bakımdan, Amerikanizm, üretim alanda teknolojik rasyonalizasyon yöntemlerinin yanı sıra, ideolojik kerte de hegemonya aygıtlarının içerdiği oydaşma tekniklerinin de yoğun bir şekilde kullanılmasına dayanır.

Kuşkusuz, Avrupa'daki kapitalist toplumsal formasyonların geçirdiği evrimden farklı olarak, ABD deneyiminde modernizasyon ve rasyonalizasyon süreçleri için daha elverişli koşullar bulunduğu kolaylıkla saptanabilir. Fordizm ve Taylorizm, aynı zamanda, karmaşık ve çelişkili üstyapılar bütünlüğünün ekonomik yapı/temel düzeyindeki dönüşümlere eşlik edecek biçimde yapılanmasını da zorunlu kılar. Yapısal düzeydeki sınıf ilişkileri alanında modern eğilimlerin gelişmesi, eski tarihsel bloka özgü sınıf ve katmanların etkisizleştirilmesiyle birlikte gerçekleşir.

Bu anlamda, Gramsci, pre-kapitalist toplumsal ve ekonomik örgütlenme formlarının bulunmayışını, Amerikan deneyiminin özgüllüğünü sağlayan belirleyici etkenler arasında sayar. Bu ülkede, Avrupa'daki toplumsal formasyonlardan farklı olarak, kimi "asalak" grupların (örneğin, ruhban sınıfı, geleneksel aydınlar, devlet görevlileri) ya da "tarihsel kalıntılar"ın olmayışı, ulusal yaşamın bütünüyle üretim merkezli olarak yapılandırılmasını kolaylaştırmıştır. Bu saptamanın, Amerikan kapitalizminin başarısını feodal aşamaya özgü süreçlerin yaşanmak zorunda kalınmayışına bağlayan Avrupa Marksizminin tanıdık tezleriyle uyum içinde olduğu söylenebilir (Boggs, 1984: 178). Amerikan kapitalizminin özgüllüğü, böylelikle, geniş bir coğrafyaya yayılan bu ülkedeki "nüfusun rasyonalizasyonu" ve daha

etkin bir tarzda sağlanan sermaye birikimi dinamiklerine bağlanır (Buci-Glucksmann, 1980: 83).

Gramsci'nin Amerikanizm analizinin dikkat çekici bir yönü de burada karşımıza çıkar: Sınıf ilişkilerinin geniş ölçekli Fordist yapılandırılmasında hegemonik etkinliklerin yerine getirdiği yönlendirme işlevine yönelik vurgulamalar, analizin, sadece üretici güçler ve üretim ilişkileri örüntüsünün işlevselleştirildiği ekonomik indirgemeci mantığın ötesine geçmesine yardımcı olur. Gramsci, yöntemsel bakımdan önem verdiği bu yaklaşıma koşut olarak, Amerikan burjuvazisinin, işçi sınıfını ve diğer bağımlı kesimleri kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmek amacıyla, rıza ve zoru birlikte kullanmasına özellikle işaret eder.

Amerikan tarzı Fordizm-Taylorizm, nüfusun kapsamlı rasyonalizasyonuna dayalı üstünlük biçimlerinin somutluk kazanabilmesi için, yeni dönemin gereksinimlerine uygun bir üretici tipinin yaratılmasına dayanmak zorundadır. Gramsci, bu nedenle, rasyonalizasyon girişiminin en önde gelen amaçları arasında, “yeni tip çalışma ve üretim sürecine uygun yeni tipte insan”ın geliştirilmesini sayar (1971: 297). Dolayısıyla, Amerikanizm-Fordizmin üretim sürecindeki teknolojik yeniden örgütlenme girişimleriyle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda üstyapısal düzeydeki ideolojik oluşumlar üzerinde de belirleyici etkiler yarattığını düşünebiliriz.

KAYNAKÇA

- Adamson, Walter L. (1980), *Hegemony and Revolution: Antonio Gramsci's Political and Cultural Theory* (Berkeley ve Los Angeles, California: University of California Press).
- Boggs, Carl (1984), *The Two Revolutions: Antonio Gramsci and the Dilemmas of Western Marxism* (Boston, MA: South End Press).
- Buci-Glucksmann, Christine (1979), "State, Transition and Passive Revolution", ed. Chantal Mouffe, *Gramsci and Marxist Theory* (Londra: Routledge & Kegan Paul): 207-36.
- Buci-Glucksmann, Christine (1980), *Gramsci and the State*, çev. David Fernbach (Londra: Lawrence and Wishart).
- Clarke, Simon (1990) "What in the F---'s Name is Fordism," <http://homepages.warwick.ac.uk/~syrbe/pubs/Fordism.pdf> (Erişim: 15 Nisan 2012).
- Forgacs, David (der.), (2010) *Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935*, çev. İ. Yıldız (Ankara: Dipnot Yayınları).
- Harvey, David (1989), *The Condition of Postmodernity: An Enquiry Into the Origins of Cultural Change* (Cambridge, MA ve Oxford: Blackwell).
- Gramsci, Antonio (1971), *Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (Londra: Lawrence and Wishart).
- Gramsci, Antonio (1995), *Further Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. Derek Boothman (Minneapolis, MN: University of Minnesota Press).
- Gramsci, Antonio (2011), *Hapishane Defterleri*, c. 1, ed. Joseph A. Buttigieg, çev. Ekrem Ekici (İstanbul: Kalkedon).
- Jessop, Bob (1990), *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place* (Cambridge: Polity Press).
- Maier, Charles S. (1970), "Between Taylorism and Technocracy: European Ideologies and the Vision of Industrial Productivity in the 1920s," *Journal of Contemporary History*, 5 (2): 27-61.
- Martin, James (1998), *Gramsci's Political Analysis: A Critical Introduction* (Londra: Macmillan).